

УДК 329 (477)

DOI: 10.31733/2078-3566-2023-3-75-79

Юрій КИРИЧЕНКО[©]
доктор юридичних наук, професор
(Національний університет “Запорізька політехніка”, м. Запоріжжя, Україна)

Ігор ШУЛЕЖКО[©]
магістр права
(м. Запоріжжя, Україна)

ПРАВО НА НЕВТРУЧАННЯ В ОСОБИСТЕ І СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ЙОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ

У статті досліджено зміст положень ст. 32 Конституції України та відповідних норм конституцій європейських держав, у яких закріплено право на невтручання в особисте і сімейне життя. Враховуючи багатоаспектність цього права в умовах розвитку різних сфер діяльності людини, деякі питання окресленої проблематики залишаються недостатньо дослідженими і потребують подальшого наукового осмислення. Обґрунтовано необхідність викладення зазначеної норми відповідно до міжнародних стандартів у сфері прав людини з метою усунення суперечностей між положеннями міжнародно-правових актів у сфері прав людини і національним законодавством України.

Ключові слова: конституція, особисте життя, сімейне життя, право на невтручання в особисте і сімейне життя, інформація.

Постановка проблеми. Особливе місце серед конституційних прав і свобод людини і громадянина посідає право на невтручання в особисте і сімейне життя, яке закріплене в ст. 32 Конституції України і надає людині можливість відчувати себе незалежною від інших людей. При цьому кожна людина має право окреслювати межу між собою та іншими, якої не можна перетинати всупереч її бажанням.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Деякими питаннями конституційного регулювання права на невтручання в особисте і сімейне життя займалися такі вчені, як: Л. Ємчук, Т. Заворотченко, А. Колодій, Г. Лановенко, А. Олійник, В. Погорілко, Ж. Пустовіт, П. Рабінович, А. Самодін, В. Серьогін, В. Сивухін та інші науковці.

Водночас, враховуючи багатоаспектність цього права в умовах розвитку різних сфер діяльності людини, деякі питання окресленої проблематики залишаються недостатньо дослідженими і потребують подальшого наукового осмислення.

Метою статті є аналіз положень Основного закону України та конституцій європейських держав, в яких закріплено право на невтручання в особисте і сімейне життя, та формулювання конкретних пропозицій щодо вдосконалення положень ст. 32 Конституції України.

Виклад основного матеріалу. Серед конституційних прав і свобод людини і громадянина особливе місце посідає право на невтручання в особисте і сімейне життя, яке А. В. Самодін визначає як законодавчо закріплену та формально визначену можливість людини самостійно визначати: обсяг задокументованих або в інший спосіб зафіксованих відомостей, які належать до її сімейної, інтимної, духовної, ділової та соціальної сфер життя, а також коло об'єктів, що є носіями таких відомостей та можуть бути з них отримані; підстави, умови та межі доступу і використання сторонніми особами

© Ю. Кириченко, 2023

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1212-1622>

kirichenko_yuriy84@ukr.net

© І. Шулежко, 2023

marfavalerkovna0508@gmail.com

відомостей, які вона відносить до сфери свого особистого життя; випадки, що, на її думку, обмежують зазначене право; форми відшкодування та розмір шкоди, яка, на її думку, була завдана збиранням, зберіганням або поширенням у будь-який спосіб відомостей про особисте життя, якщо це вплинуло на характер соціальних зв'язків, спричинило моральну або матеріальну шкоду чи обмежило або може обмежити можливість реалізації інших суб'єктивних прав; форму і зміст реалізації своїх прав та законних інтересів у суспільних чи правових відносинах, що прямо або опосередковано пов'язані з недоторканністю особистого життя [1, с. 152–153]. При цьому складність забезпечення вказаного права особи зумовлена тим, що, з одного боку, приватне життя – це фундаментальне право особи, яке визнане в низці міжнародних актів та сприймається як право на усамітнення та непублічний спосіб життя, з іншого – постає питання щодо законності його обмеження стосовно державних інтересів [2, с. 221].

Право на невтручання в особисте і сімейне життя знайшло своє відображення у важливих міжнародно-правових актах з прав людини, які містять лише основні принципи приватного життя людини, залишаючи можливість національним законодавчим органам самостійно формулювати правові норми в цій сфері і визначати важелі правового впливу за їх недотримання. Більш того, це право на конституційному рівні закріпили переважна більшість європейських держав. Аналіз змісту положень конституцій цих держав засвідчив, що більшість з них розділяють право на невтручання в особисте і сімейне життя та на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, одночасно доповнюючи конституційну норму заборонаю збирання інформації про приватне життя людини. При цьому варто звернути увагу на те, що в європейських державах конституційне регулювання досліджуваного права здійснюється по-різному. Наприклад, у конституціях Азербайджану, Болгарії, Боснії і Герцеговини, Вірменії, Греції, Іспанії, Північної Македонії, Румунії, Туреччини, Хорватії як охоронний добробут виділяють недоторканність особистого і сімейного життя; у конституціях Андорри, Бельгії, Естонії, Молдови, Монако, Португалії, Словаччини, Чехії, Чорногорії, Швейцарії захищається приватне і сімейне життя; у конституціях Литви та Польщі – приватне, особисте і сімейне життя; у Конституції Албанії – приватне і особисте життя; у конституціях Грузії та Угорщини – тільки особисте життя, а в конституціях Латвії, Нідерландів, Словенії та Фінляндії – тільки приватне життя. Наприклад, у ч. 1 ст. 10 Конституції Нідерландів наголошено, що «кожна особа має право на недоторканість приватного життя» [3].

Конституція України в ч. 1 ст. 32 закріпила положення, згідно з яким ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України [4]. З огляду на зміст цього положення треба наголосити, що воно сформульовано так, що це ймовірніше кореспондуючий обов'язок оточення утриматися від його порушення, а не право людини. І тому більш доречним буде замість «ніхто не може зазнавати втручання» застосувати словосполучення «кожному гарантується право на невтручання», що не викличе подвійного тлумачення та забезпечить його захист та реалізацію.

Аналіз юридичної літератури засвідчив, що серед учених немає єдиного підходу щодо розуміння терміна «особисте життя», який є досить поширеним і використовується для позначення різноманітних відносин, що виникають між людьми. За висловлюваннями П. Рабіновича і М. Хавронюка, особисте життя містить у собі право встановлювати, підтримувати та розвивати зв'язки з іншими людьми, тому воно виходить як за межі інтимного життя, так і за межі роботи, інших ділових інтересів [5, с. 173–174], а на думку Л. Ємчука, поняття «особисте життя» характеризує сферу фізичного та духовного існування людини, підконтрольну їй самій і таку, що відносно вільна від зовнішнього керівного впливу, хоча і може потребувати нормативно-правового забезпечення. Учений вважає, що вказаним поняттям охоплюється не тільки внутрішній світ конкретної людини, а й її взаємини з оточенням, що не віднесені до сфери сімейного життя [6, с. 9]. Водночас І. Стадник та Е. Писарева пропонують під особистим життям розуміти власну поведінку людини та її поведінку у відносинах з іншими людьми поза межами виробничої і громадської діяльності, здійснення публічних функцій, що саморегулюється внутрішніми моральними настановами і не контролюється суспільством і державою [7, с. 66].

Також треба звернути увагу на те, що є й інша позиція, згідно з якою замість терміна «особисте життя» потрібно вживати термін «приватне життя». Зокрема, за ствердженням Г. Лановенко, правом на невтручання у приватне і сімейне життя

охороняється не сама людина, а певна специфічна сфера її життєдіяльності, тому до позначення цієї сфери найбільш адекватно підходить саме термін «приватний» [8, с. 112]. Водночас В. Серьогін виокремлює два основні підходи щодо визначення поняття «приватне життя». Перший полягає у переліченні елементів його змісту, а другий – у прагненні не перелічувати всі елементи приватного життя, а виокремити його найбільш суттєву, констатуючу ознаку чи декілька таких ознак [9, с. 179, 185]. А згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови терміни означають: 1) особистий – який є власністю окремої особи, безпосередньо належить їй; персональний, власний. Який безпосередньо стосується якої-небудь особи, пов'язаний з нею. Який виражає індивідуальні особливості, нахили якої-небудь особи; 2) приватний – який належить окремій особі (особам); не державний, не суспільний. Який утримується коштом однієї або кількох осіб. Пов'язаний з індивідуальним господарюванням. Який займається індивідуальним господарюванням, володіє чим-небудь індивідуально [10, с. 685, 926]. Тобто за своїм змістом термін «приватний» є більш прийнятним для позначення цієї сфери життя людини, ніж термін «особистий», більше охоплює своєрідне автономне середовище життя людини, природні особисті інтереси, спосіб їх реалізації тощо. Тому вважаємо за доцільне в ч. 1 ст. 32 Конституції України замість терміна «особистий» вживати термін «приватний».

У ч. 2 ст. 32 Конституції України проголошено, що не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [4]. Проаналізувавши це положення, Конституційний Суд України зазначив, що вітчизняним законодавцем не повністю визначено режим збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу, що свідчить про наявність нагальної потреби в чіткій законодавчій регламентації, яка б встановлювала мету та процедуру збору конфіденційної інформації [11].

Аналогічне положення про заборону збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу на конституційному рівні також закріпили й деякі європейські держави, зокрема Азербайджан, Албанія, Вірменія, Литва, Польща, Сербія та Словенія. Наприклад, у п. III ст. 32 Конституції Азербайджану зазначено, що не допускається збирання, зберігання, використання та поширення відомостей про чие-небудь особисте життя без його згоди [12], а в ч. 3 ст. 22 Конституції Литви проголошено, що інформація про приватне життя особи може збиратися лише на підставі вмотивованого рішення суду та тільки відповідно до закону [13].

Варто також відзначити, що в цьому положенні не встановлено коло суб'єктів, які збирають інформацію про осіб, і які в разі неправомірного втручання в їх особисте або сімейне життя повинні нести юридичну відповідальність. І тому підтримуючи позицію А. Іщенка та М. Гуренка про те, що недержавні установи та приватні особи, які збирають та нагромаджують інформацію про особу, фактично не несуть жодної юридичної відповідальності не тільки за подібні дії, але й за її використання та поширення, вважаємо за необхідне доповнити цю частину переліком суб'єктів, кому забороняється без згоди особи здійснювати названі дії і позначити їх терміном «будь-кому» [14, с. 150].

Зі змісту положень ч. 3 ст. 32 Конституції України випливає, що кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не становлять державної або іншої таємниці. А зазначені органи та організації зобов'язані безперешкодно та безоплатно надати йому таку можливість.

Схоже за своїм змістом положення закріплено в конституціях Албанії, Вірменії, Грузії, Естонії, Литви, Північної Македонії, Молдови, Польщі, Румунії, Сербії, Словенії, Чорногорії та Португалії. При цьому треба наголосити, що в більшості з них таким суб'єктом може бути кожна людина, яка позначається тільки безособовим терміном «кожен». І тому треба погодитись з В. Сивухіним, який пропонує «закріпити право громадянина на ознайомлення з відомостями про себе, як право людини (ч. 3 ст. 32 Конституції України), що дасть змогу розширити коло суб'єктів аналізуємого права» [15, с. 11].

Досліджуючи положення ч. 4 ст. 32 Конституції України, згідно з яким кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації, вважаємо за необхідне

виключити його з тексту ст. 32 Конституції України, адже воно дублює ч. 1 ст. 55 та ст. 56 Основного закону України [4].

Висновки. Отже, з метою усунення суперечностей між положеннями міжнародно-правових актів у сфері прав людини і національним законодавством України пропонуємо положення ст. 32 Конституції України викласти відповідно до міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Список використаних джерел

1. Самодін А. В. Невтручання у приватне життя як засада кримінального провадження. *Юридична наука*. 2015. №5. С. 148-155.
2. Бабаєва О., Іорданова О., Лагутіна К. Право на невторчання у приватне та сімейне життя: практика Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 5. С. 220-227.
3. Конституція Королівства Нідерландів від 17 лютого 1983 р. URL: <http://www.worldconstitutions/archive>.
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: навч. посіб. Київ: Атіка, 2004. 464 с.
6. Смчук Л. В. Конституційно-правове регулювання особистого та сімейного життя людини і громадянина : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Ужгород. нац. ун-т. Ужгород, 2015. 22 с.
7. Стадник І. М., Писарева Е. А. Конституційне право на особисте життя як об'єкт захисту. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. Вип. 31. 2021. С. 62-67.
8. Лановенко Г. Приватне життя людини як об'єкт правової охорони. *Право України*, 2005. № 12. С. 112-116.
9. Серьогін В. О. Право на недоторканість приватного життя у конституційно-правовій теорії та практиці: монографія. Харків: Видавництво ФІНН, 2010. 608 с.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2001. 1440 с.
11. Рішення Конституційного Суду України від 30.10.1997 №5-зп у справі 18/203-97 (справа К. Г. Устименка). *Вісник Конституційного Суду України*. 1997. № 4.
12. Конституція Азербайджанської Республіки від 12 листопада 1995 р. у редакції від 29 серпня 2002 р. URL: <http://tjintel.narod/CISLegislation>.
13. Конституція Литовської Республіки від 25 жовтня 1992 р. URL: <http://www.3Lrs.Lt/home/constitution>.
14. Іщенко А. В., Гуренко М. М. Реєстрація даних про особу та права людини. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ України*. 2002. №1. С. 146-150.
15. Сивухін В. С. Конституційне право людини і громадянина на невторчання в їх особисте і сімейне життя та його забезпечення органами внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2007. 18 с.

Надійшла до редакції 08.09.2023

References

1. Samodin, A. V. (2015) Nevtruchannya u pryvatne zhyttya yak zasada kryminal'noho provadzhennya [Non-interference in private life as a basis for criminal proceedings]. *Yurydychna nauka*. № 5, pp. 148-155. [in Ukr.].
2. Babayeva, O., Iordanova, O., Lahutina, K. (2021) Pravo na nevtruchannya u pryvatne ta simeyne zhyttya: praktyka Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny [The right to non-interference in private and family life: practice of the European Court of Human Rights]. *Pidpryyemnystvo, hospodarstvo i pravo*. № 5, pp. 220-227. [in Ukr.].
3. Konstytutsiya Korolivstva Niderlandiv vid 17 lyutoho 1983 r. [Constitution of the Kingdom of the Netherlands of February 17, 1983]. URL: <http://www.worldconstitutions/archive>. [in Ukr.].
4. Konstytutsiya Ukrayiny vid 28 chervnya 1996 r. [Constitution of Ukraine of June 28, 1996]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 1996. № 30, art. 141. [in Ukr.].
5. Rabinovych, P. M., Khavronyuk, M. I. (2004) Prava lyudyny i hromadyanyna [Human and citizen rights]: navch. posib. Kyiv: Atika, 464 p. [in Ukr.].
6. Yemchuk, L. V. (2015) Konstytutsiyno-pravove rehulyuvannya osobystoho ta simeynoho zhyttya lyudyny i hromadyanyna [Constitutional and legal regulation of the personal and family life of the man and the citizen] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.02 / Uzhhorod nats. un-t. Uzhhorod, 22 p. [in Ukr.].
7. Stadnyk, I. M., Pysaryeva, E. A. (2021) Konstytutsiynе pravo na osobyste zhyttya yak ob'yekt zakhystu [Constitutional right to personal life as an object of protection]. *Naukovi zapysky Lvivs'koho universytetu biznesu ta prava. Seriya ekonomichna. Seriya yurydychna*. Issue 31, pp. 62-67. [in Ukr.].

8. Lanovenko, H. (2005) Pryvatne zhyttya lyudyny yak ob"yekt pravovoyi okhorony [Human privacy as an object of legal protection]. *Pravo Ukrainy*, № 12, pp. 112-116. [in Ukr.].
9. Ser'ohin, V. O. (2010) Pravo na nedotorkanist' pryvatnoho zhyttya u konstytutsiyno-pravoviy teorii ta praktytsi [The right to inviolability of private life in constitutional and legal theory and practice]: monohrafiya. Kharkiv: Vydavnytstvo FINN, 608 p. [in Ukr.].
10. Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]/ Uklad. i holov. red. V.T. Busel. Kyiv: Irpin': VTF "Perun", 2001. 1440 p. [in Ukr.].
11. Rishennya Konstytutsiynoho Sudu Ukrainy vid 30.10.1997 №5-zp u spravi 18/203-97 (sprava K. H. Ustymenka) [Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated October 30, 1997 No. 5-zp in case 18/203-97 (case of K. G. Ustymenko)]. *Visnyk Konstytutsiynoho Sudu Ukrainy*. 1997. № 4. [in Ukr.].
12. Konstytutsiya Azerbaydzhans'koyi Respublikiy vid 12 lystopada 1995 r. u redaktsiyi vid 29 serpnya 2002 r. [Constitution of the Republic of Azerbaijan dated November 12, 1995 as amended on August 29, 2002]. URL: <http://tjintel.narod.CISLegislation>. [in Ukr.].
13. Konstytutsiya Lytovs'koyi Respublikiy vid 25 zhovtnya 1992 r. [Constitution of the Republic of Lithuania dated October 25, 1992]. URL: <http://www.3Lrs.Lt/home/constitution>. [in Ukr.].
14. Ishchenko, A. V., Hurenko, M. M. (2002) Reyestratsiya danykh pro osobu ta prava lyudyny [Registration of personal data and human rights]. *Naukovyy visnyk natsional'noyi akademiyi vnutrishnikh sprav Ukrainy*. №1, pp. 146-150. [in Ukr.].
15. Syvukhin, V. S. (2007) Konstytutsiynе pravo lyudyny i hromadyannya na nevtruchannya v yikh osobyste i simeyne zhyttya ta yoho zabezpechennya orhanamy vnutrishnikh sprav [The constitutional right of a person and a citizen to non-interference in their personal and family life and its provision by internal affairs bodies]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. Nauk : 12.00.02 / Kyiv. nats. un-t vnutr. sprav. Kyiv, 18 p. [in Ukr.].

ABSTRACT

Yuriy Kyrychenko, Ihor Shulezhko. The right to non-interference in personal and family life: some questions regarding its constitutional regulation in Ukraine and European countries. The article examines the constitutional practice of regulatory of the right to non-interference in private and family life in Ukraine, enshrined in Art. 32 of the Constitution of Ukraine, and the corresponding norms of the constitutions of European states. There is a well-founded need to set out the specified norm in accordance with international standards in the field of human rights.

It is noted that the right to non-interference in personal and family life occupies a special place among all the constitutional rights and freedoms of a person and a citizen, which gives him the opportunity to feel independent from other people. Each person has the right to draw a line between himself and others, which cannot be crossed against his wishes.

It is noted that the right to non-interference in personal and family life is enshrined in the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights and other international human rights documents, as well as in the constitutions of most European states.

It has been established that the basic laws of European states regulate this right in different ways. Thus, in the constitutions of Azerbaijan, Bulgaria, Bosnia and Herzegovina, Armenia, Greece, Spain, North Macedonia, Romania, Turkey, Croatia, the inviolability of personal and family life is singled out as a protected good; the constitutions of Andorra, Belgium, Estonia, Moldova, Monaco, Portugal, Slovakia, the Czech Republic, Montenegro and Switzerland protect private and family life; in the constitutions of Lithuania and Poland – private, personal and family life; in the Constitution of Albania – private and personal life; in the constitutions of Georgia and Hungary – only private life, and in the constitutions of Latvia, the Netherlands, Slovenia and Finland – only private life.

It is emphasized that in the theory of human rights there is no unity among scientists regarding the understanding of the term "personal life", which is quite common and is used to denote various relationships that arise between people.

The provisions of Art. 32 of the Constitution of Ukraine to be laid out in accordance with international standards in the field of human rights to eliminate contradictions between the provisions of international legal acts and the national legislation of Ukraine.

Keywords: *constitution, personal life, family life, right to non-interference in personal and family life.*